

Oturarak...

Bundan 40-50 yıl önce gerontokrasiden yakınan bir kuşak, görünüşe bakılırsa şimdi kendisi gerontofobinin hedefi oluyor. Tipik bir 68 Kuşağı mensubunun “büyüklerimizi saymak” gibi bir tasası olduğunu söyleyemeyiz; ama yaşlıların iktidarıyla ciddi bir derdi vardı. Brejnev, De Gaulle, Audenauer, Deng, İsmet Paşa; ve sanki hiç genç olmadan dosdoğru kalıplı bir orta yaşa geçmiş gibi duran simalar: Richard Nixon, Süleyman Demirel, İtalya’da Giulio Andreotti. Tipik 68’li, ancak iktidardan düşmüş yaşlıya tahammül edebilir, hatta belki şefkat de gösterebilirdi – ama o da bir manevi otorite veya birikmiş deneyim kaynağı olarak değil, olsa olsa zayıf ve muhtaç canlılığın parçası olarak, ömrünün sonuna yaklaşmış bir hayvana bakarken ne hissediyorsa onun benzerini hissederek. O yıllarda “kırk yaşından büyük kimse kalmasın” sözünün belli bir yeraltı dolaşımı kazanmış olduğunu hatırlıyorum, belki ciddi bir temenni olarak değil ama şakacı bir duyarlık beyanı olarak. Yeniye elde etmeye girişenlerin eskiden öğrenecekleri çok şey olmadığını düşünmeleri doğaldır. O sırada henüz 35 yaşında ve epeydir vereme yakalanmış Kafka, “Zürrau fragmanlarının” (1917 Ekim) birinde yaklaşık olarak şöyle der: “her şeyin ilerde, gelecekte olduğunu söyleyen devrimciler haklıdır, çünkü bugüne kadar hiçbir şey olmamıştır.”

İstisnalar yine kuralı doğruluyor gibi burada. Tomris Uyar’ın 60’lı, 70’li yıllarda yazdığı öykülerde, *İpek ve Bakır*’da, *Ödeşmeler*’de evin küçük çocuğuyla nineler, dedeler arasında gizli bir anlaşma kanalı oluşur: evin asıl iktidarına, orta yaşlı ana-babaya karşı. Ama bu yakınlaşma küçük çocuğun ihtiyarda bir cevher bulmasından çok, ana-babanın basıncını seyreltme ihtiyacıyla ilgilidir; ve aslında çoğu zaman tuhaf, irkiltici, hatta biraz iğrenç buluyor da olabilir ninenin görünüşünü, hareketlerini, alışkanlıklarını. İhtiyarsa muhakkak ki seviyordur torununu, ama kendini bir süredir sığıntı gibi hissettiği evin en derin duygu kaynağına, çünkü *geleceğine* yatırım da yapmaktadır.

Öte yandan, iki zayıfın toplamından ne çıkar? Çoğalmış zaaf. Ortalığa saçılmış yemeklerin, fırlatılıp kırılmış oyuncakların, yırtılmış resimli kitapların da belli ettiği gibi. Yarının büyüğü, evdeki sığıntının kendisine el kaldıramayacağını çok iyi bilir. Hakkettiği ve aslında içten içe özlediği

cezayı bulup dengesine kavuşmak için tıpkı dedesi gibi o da bir an önce ana-babanın komşudan eve dönmesini bekliyordur.

* * *

“Hoyratlık”: bu sözcüğü 65-üstünün evde kalmasına dair ilk uyarıların çıkmasından hemen sonra daha sık duymaya başladık. Sokakta “gönüllü” gençler tarafından çevriliyor, yüzlerine zorla maske geçiriliyor, üstlerine başlarına kolonya dökülüyor. Böyle taşkınlıklar kaç kere olmuştur bilemem, hükümetin ağzından “muhterem büyüklerimiz” sözü çikalı beri pek işitmiyoruz. (Şunu unutmayalım: bugünün gençlerinin “ezici” çoğunluğu töre varlıklarıdır: analarının babalarının gözetimi altında, onlar gibi olmak, onlar olmak, onların işini devralmak üzere yetiştirilmişlerdir. Saygıda kusur etmezler, çok mecbur kalmadıkça. [1]) Ama diyeceksiniz ki tacizin, aşığılama ve kovmanın bu kadar çıplak, bu kadar fiziksel olmayan biçimleri de vardır; bir nezaket veya görgü işi değil, bir “sistem” meselesidir bu.

Kuşkusuz. Ve zaten bu gerontofobinin, yeni deyimle bu “agism”in ekonomi-politiği de hemen yapıldı; *Birikim*’in 362-363. sayısında (Haziran-Temmuz 2019) bu konuda kapsamlı bir dosya vardı. Dosyanın imzasız (ama galiba Tanıl Bora tarafından yazılmış) sunuşu, tartışmayı zarafetle özetliyor:

Yaşlı nüfus bütün dünyada nicelikçe çoğalıyor, toplam nüfus içinde yaşlıların oranı artıyor. Sosyal güvenlik ve istihdam rejimlerindeki etkileriyle, ekonomi-politik açıdan sarsıcı sonuçları olan bir durum bu. Türkiye, demografik yaşlanma eğilimini dünyada en hızlı kat eden ülkelerden biri [...] Sosyal güvenlik ve bakım koşullarındaki maddî sorunlar yanında, manevî “dengesizliklerden” de söz edebiliriz. Kâğıt üzerindeki “yaşlılara saygı” töresi ile, yaşlıların kamusal hayattaki varlığı karşısında artan tahammülsüzlük arasındaki gibi... Politik ve “genel ahlâk” meselesi olarak son yıllarda çok konuşulan riyakârlığın ve hoyratlığın geniş bir cephesi de, yaşlılık meselesinde açılıyor. Keza, hem gerontokratik yapıların ve adetlerin, hem de yaşlılara tahammülsüzlüğü körükleyen gençlik mitinin kendince hükmünü yürütmesinin bir aradalığı, “eşitsiz ve birleşik gelişme yasaının” bu konuda kendini gösteren bir cephesidir. Yine de, gençlik miti ve ideolojisi daha güçlüdür; yaşlılığı ertelemeye, dinçleştirmeye, hiç yoksa saklamaya, yokmuş gibi yapmaya çalışan bir endüstriden de güç alıyor. Eski zamanlarda bilginin sahibi-biriktiricisi-

koruyucusu sayılan yaşlıların hızla “cahilleşmelerine” yol açan bilgi teknolojilerinden güç alıyor.

Yaşlanma ekonomi-politiğinin temel tezi, bütün tarihsel ve konjonktürel belirlenimlerinden arındırılmış olarak, en genel terimlerle şudur: “Ekonomiye” yük oluyorlar, üretmiyor, sadece yoğaltıyorlar; başka deyişle, zamanları değere (“paraya”) dönüştürülemiyor. Bu açıdan torunlarına benzerler, onlar da şu anda sadece yok etmekle meşguldürler. Ama bir farkla: çocuklar yarının büyükleriyse eğer, yaşlılar yarının ölüleridir; onlara ayrılan kaynak amorti edilemez. Bir nüfus fazlasıdır yaşlı insan; artık-değer üretmez, kendisi artıktır, atık. Andığım dosyada Melek İpek’in yazısında şöyle betimleniyor bu durum:

“İstenmeyen bir nüfus grubu olarak yaşlılar, bazı istisnalar dışında medyada ve reklamların çoğunda da gözden kaybolmuştur. Çünkü yaşlılar, otobanlarda lüks otomobiller sürmez, ütopyanın diğer sakinleriyle restoranlarda yemek yemez ve kafelerde, barlarda sosyalleşmezler. Yeni teknolojilerin pazara girmesini gençler gibi coşkuyla karşılamazlar. Onlar, bir üst model cep telefonunun satışına başlanmasını, mağazaların önündeki uzun kuyruklarda beklemezler. Yeni toplumsal gerçeklik içindeki bu uyumsuzlukları, onları bugünkü hayali dünyadan temizlemiştir.” (a,b.ç.)

Yaşlılığın ekonomik işlevsizliği, bugünün (modern? postmodern? kapitalist? geç-kapitalist?) imge dünyasından ve genel olarak görünürlük alanından kovulmasına yol açmıştır. Ama yine de soralım, kapitalizm açısından büsbütün işlevsiz midir yaşlılık? Yazar şu önemli şerhi düşünüyor:

O halde yaşlılar, ancak yaratılacak yeni tüketim zinciri içinde var olabilirler ve üretmiyorlarsa en azından tüketmelidirler. Estetik müdahale olanaklarının yanı sıra, piyasaya yeni sürülen kozmetikleri, vitaminleri kullanarak genç olmaya çalışırlar ve yaratılan yeni gerçeklik içinde ancak bu şekilde görünür olabilirler. Eski kavramından nefret eden, eskiyi derhal yenileme acelesindeki neoliberalizmin yaşam ritüeli olan tüketim; eski bedenleri de sevmemekte. Böylelikle, sevilmeyen eski bedenler toplumun yok yerinde tutulmakta ya da bedeninin modifikasyonu yoluyla yeniden tüketim çarkı içine girmeleri ve ancak bu yolla toplumla bütünleşmeleri teşvik edilmektedir. Tıp ve teknoloji ise tam da bu noktada devreye girmektedir.

Yazar burada 70'li yıllarda Foucault'dan tümüyle bağımsız olarak Peter Conrad gibi tıp sosyologları tarafından gündeme getirilmiş olan tıbbileştirme kavramına başvuruyor: genel olarak "sahalarımızda görmek istemediğimiz davranışların" ve bu bağlamda *yaşlılığın* da ahlaki (ön)yargılardan uzak bir "nötr" bilgi ve sağaltım nesnesi olarak çerçevelenmesi. Şu halde mesele "üretmediği için topluma/ekonomiye yük olmak" önermesinden biraz daha karmaşıktır.[2] Belki artık-değer üretmiyoruz ama kapitalizm içinde gittikçe genişleyen ve çeşitlenen bir pazar dilimi olarak yer alıyoruz. Bu konu vitaminleri ve cilt kremi aşar: çıldırmış bir halde oraya buraya seyahat ediyoruz, bir otuz yıl önce adını bile duymadığımız yerlere gidiyoruz, götürülüyoruz. Evet, salgınla durdu bu gidiş geliş, uçaklar kalkmıyor. Öyleyse önemsiz değiliz: biz hızla ve topluca öbür tarafa doğru yol alırken şimdi koca bir turizm ve ulaşım sektörünü de (ve buna bağlı uçak endüstrisini) kendimizle birlikte göçertiyoruz.

Diyeceksiniz ki bu sadece dünyanın varsıllarıyla sınırlı bir faaliyettir, gezegen nüfusunun önemli bir kısmının *mecburi* göçe bile zaten gücü yetmez. Ama bu tüketim enternasyonalisi sadece kökensel merkezi olan Avrupa'yla sınırlı değil; son yirmi yıl içinde Japonya, Çin, Kore ve Güney Asya'nın dünyaya saldırdığı *yaşlıca* turist kabilelerine hiç rastlamamış olabilir miyiz?

Yine de gerontofobi konusunun yalnız "neo-liberalizme" değil, bir bütün olarak ekonomi-politiğe sığmayan bir fazlası, bir artığı var, Melek İpek'in yukarıda değindiği "görünürlük alanından silinmek" bahsinin de belli ettiği gibi.

* * *

Philippe Ariès, *Çocukluğun Tarihi* kitabında, bugün bildiğimiz anlamda "çocukluğun" öteden beri varolan doğal bir olgu değil, *tarihsel* bir kurgu olduğunu, daha çok Avrupa'da 17. yüzyılda şekillenmeye başladığını öne sürmüştü. Biz de diyebiliriz ki gençliğin yüceltilmesi (ve bunun mantıksal-duygusal uzantısı olarak yaşlılığın "horlanması") çok yeni bir durum değildir; 68 isyanından da onu izleyen neo-liberalizmden de epey önce ortaya çıkmıştır. Ebedi gençlik arayışı Gilgameş'e kadar gidiyordur herhalde; ama daha özgül, daha anlamlı bir tarih vermek gerekirse

Fransız devriminin burada da bir eşik olduğunu söyleyebiliriz, başka birçok şey gibi “gençlik miti” de Napolyon ordularıyla yayılmışsa benzer.

Marx/Engels 1830’ların Genç Almanya çalkantısının içinden çıktılar, Genç Hegelciler olarak. Aynı tarihlerde Japonya ve Arjantin’den Danimarka’ya kadar her yerde genç sıfatını üstlenen reformcu/ devrimci hareketler belirdi. Genç Sicilyalılar. Bir 30-40 yıl sonra Jön Türkler geldi, daha sonra İttihat ve Terakki’ye doğru evrilirken belli bir kaşarlanma da geçirmek üzere. Gençlik miti vitaminlerden ve spor salonlarından yaşlıdır.

* * *

“65+” terimi, çok geniş bir nüfus içindeki işlevsel ayrışmanın gözden kaçmasına yol açabilir. Sosyal antropolojideki yaşlılık çalışmaları iki gruptan söz ediyor: Üçüncü Çağ ile Dördüncü Çağ. Seyahat ve kozmetik sektörlerinin ve genel olarak kültür endüstrisinin muhatabı olanlar henüz Üçüncü Çağdadırlar: uzatılmış bir orta yaşlılık hali (hatta belki çeke çeke iyice sündürülmüş bir gençlik). “Kültür” burada belirleyici terim ve sadece kitap almakla, film seyretmekle de sınırlı değil: hâlâ dünyanın simgesel alışverişinin, o hiç durmayan *anlam dolaşımının* içindedirler. Mesajlara karşılık verir ve sık sık da kendileri mesaj üretirler. Kesin bir yaş sınırı yoktur Üçüncü Çağın, 80’li yaşların ortalarına bile uzayabilir: Melih Cevdet son kitabı *Yağmurun Altında*’yı seksen yaşında çıkardı; Claude Lévi-Strauss 90’lı yaşların ortasında hâlâ faaldi. Katı bir yaş sınırı yoktur ama kaskatı bir kaygısı vardır: yaşarken hiç fark etmeden kendini bir anda ama *çoktan* Dördüncü Çağın içinde bulmak. Yine Anday, henüz 69 yaşındayken çıkardığı *Tanıdık Dünya*’da, galiba “Karac’oğlan Çeşitlemeleri” kısmında, başka şeyler söylerken bir anda şu bağlam-dışı dizeyi sokuveriyordu şiirin içine: “Ve geleceği onaramıyorum.”

Dördüncü Çağ, artık bir pazar dilimi bile olamamanın da ötesinde, asıl bu onarılmazlıkla ilgilidir, dünyanın söylemsel/ simgesel ağının içindeki bu *delikle*. Ecza endüstrisi “bize özel” ürünler çıkarmaya devam eder, ama artık görünürlük alanından, imgelerin, işaret ve anlamların dolaşım alanından çıkmışızdır, kimsenin bizi kovmasına bile gerek kalmadan. Soruların, cevapların, yorumların dolaşımı bize değmeden sürüp gider. Bazı psikoterapötik iddialara göre, otistik çocuk bile *potansiyel* bir

cevapçıdır, potansiyel bir öz-yorumcu, geleceğin “oyuncusu”: anlamın ve iletişimin eşiğinde, onu alıkoyan bir belirsizlik noktasında durakalmıştır: terapistin küçük dürtüklemeleriyle “içeri” girebilecektir – en azından girme *ihtimalini* hep koruyacak. Dördüncü Çağ bu ihtimalin yitirilmesi ve aslında hiç kazanılmamış olmasıyla ilgilidir.

Birikim'in değindiğim sayısında, Özlem Erden Aki, son dönemde daha çok yaşlılarla çalışmış bir psikiyatrist, bir erkek hastasıyla şu söyleşiyi aktarıyor:

– *Vaktinizi nasıl geçiriyorsunuz?* – *Hiç, oturarak geçiyor.* – *Hobiniz var mı? Elişi, kitap okuma, bahçe işleri vb.?* – *Elişi hanım yapar, elime dergi geçerse okurum, evde hanımın saksı çiçekleri var, onları da o sular, bakar, konuşur falan bazen.* – *Arkadaşlarınız var mı?* – *Çalışırken işyerinde çok insan vardı, şimdi kim olsun?* – *Kahveye, camiye gider misiniz?* – *Hayır, sevmiyorum kalabalığı.* – *Hayvan beslediniz mi veya ister misiniz?*– .... (çok saçma bir soru sordun ama doktorluğuna saygımdan susuyorum – böyle şefkatle yorumluyor Aki, hastasının cevapsızlığını – o.k.) – *Haber izler misiniz? Gündemi takip eder misiniz?* – *Eskiden izliyordum ama artık sıkılıyorum.* – *Peki, vaktinizi nasıl geçirirsiniz?* – *Oturarak.*

Oturarak... Şu görüşme de yurt dışından, yaşlılık araştırmalarıyla tanınan sosyolog Haim Hazan aktarıyor. Yaşlı kadın hastadan kendi “hayat hikâyesini” anlatması rica edilmiştir. “Anlatacak pek bir şey yok, her şey kopuk. – Gelecekte ne umuyorsunuz? – Hiçbir şey. Gelecek bitti. – Hayat hikâyenizi anlatma fırsatınız olsaydı, bölümlere hangi başlıkları koyardınız? – Boş, içi boş. – Bütün hayatınız mı? – Bütün hayat.” Kadının henüz Üçüncü Çağdayken belki çeşitli aldanmacalarla birbirine bağlayıp “anamlı -ve değerli?- bir yaşamöyküsü” haline getirebileceği hayat parçaları, çoktandır onarılsız bir geleceğin önünde toplam çöpe dönüşmektedir.

Hiç yok mu benim bu geniş, bu zengin oyun ve anlam dünyasına giriş aralığım? Şu kaskatı oturmuş halimle tercüme olmayı, yorumlanmayı, kımlıdatılmayı büsbütün mü reddediyorum? Bütün anlamı yutup yok eden bir “yorum kara deliği” miyim, daha fiyakalı bir benzetmeyle? Tam değil. Dördüncü Çağ varlığı da birtakım mecazi dönüşüm ve denklemler içine girmiş, sokulmuştur. O da bir işaret, ama çok yönlü, oynak bir

mecaz değil: tek bir Şey vardır gösterdiği: Çukur. Hayat-olmayanın hayat içindeki en yalansız “sözcüsü”. Oturuyor.

S. Peirce’ün semiyotiğinde “indeks” kavramına denk düŐer gibidir bu durum. Hani bir yerde ateŐ var ve çıkan duman da onun iŐareti. Ama zaman ve nedensellik çarpılıyor burada. TutuŐma öncedir ve duman biraz sonra. nce olmuŐ bir Şeyin Őimdiki göstergesi. Benim Őimdiki durumumsa biraz sonra olacağımın indeksi. -- Bu tartiŐmalara hiç metelik vermemiŐ olan “Oturun Boęa”yı tenzih ederim.

Orhan Koçak

2 Mayıs 2020 Birikim Dergisi

[1] Can Yücel. 70’li yılların sonuna doğru Çengelköy iskele meydanında oturuluyordu, koŐuŐan, tepiŐen, top oynayan ocuklar. Can Yücel çağırdı ve birkaçının ensesine o kocaman elleriyle hatırı sayılır Őaplaklar indirdi. Biz: “Aman Can Abi, dur, ne yapıyorsun!” Őair: “Bunlar da büyüyünce anaları babaları gibi olacaklar. Ben Őimdiden...”

[2] Kapitalist ekonomi sadece üretimden ibaret değil: artık değerin üretilmesi kadar, “realizasyonu” diye bir problem de var: bütün bir tüketim ve transferler alanı.